

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

بررسی نقش کالبدی - فیزیکی شهر ارومیه بر مسکن سکونتگاه های روستاهای پیرامون

محمد امین ابراهیمی^۱

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا گرایش برنامه ریزی برنامه ریزی مسکن و باز آفرینی شهری

چکیده

کلان شهرها به جهت برخورداری از افزایش جمعیت و نیز تاثیرات متقابل فضایی و روابط عملکردی، همواره دگرگونی ها و تغییرات عمده ای را بر نواحی پیرامونی خود تحمیل می کنند. تخریب زمین های زراعی، نابودی فضاهای سبز، گسترش حاشیه نشینی و بالاخص تغییر کاربری اراضی حوزه و نیز روستاهای حوزه نفوذ، از جمله آنهاست. در تحقیق حاضر تاثیر کلان شهر ارومیه به روستاهای پیرامونی را از نظر کالبدی مورد بررسی قرار داده که بین روستاها، سه روستا در فاصله ۱۵، ۱۰، ۵ کیلومتری از شهر ارومیه برگزیده شده و مورد بررسی و مطالعه قرار داده شده است. اسامی این سه روستا عبارت اند از گوگ تپه، قره آجاج و اوزان می باشد. در تحقیق ابتدا از روش دلفی پرسشنامه تنظیم شده و سپس با روش تاپسیس اطلاعات استخراج شده از پرسشنامه طبقه بندی و مورد تجزیه تحلیل قرار گرفته شده است. نتیجه حاصل از این اطلاعات و مطالعات وضع موجود بیانگر این بود که با کاهش فاصله از شهر ارومیه تشابهات کالبدی روستاها افزایش یافته و با افزایش فاصله از شهر ارومیه توسعه یافتگی روستاها افزایش یافته است.

کلمات کلیدی: تاثیرات کالبدی - فیزیکی، مادر شهر ارومیه، سکونتگاه های روستاهای

مقدمه

رشد سریع جمعیت شهری جهان سوم موجب افزایش نگرانی درباره ماهیت متغیر روابط متقابل بین نواحی شهری و روستایی شده است. شواهد این موضوع، افزایش تعداد نشریات، گزارشهای پژوهشی و اسناد مربوط به خط مشی سازمانهای بین المللی می باشد که مفاهیم کلیدی توسعه از قبیل تمرکز زدایی را مورد تاکید قرار می دهند. به طوری که در کشورهای در حال توسعه در سال ۱۹۵۰ نسبت جمعیت روستایی و شهری از کل جمعیت به ترتیب از ۸۲ و ۱۸ به ۶۰ و ۴۰ درصد در سال ۲۰۰۰ تغییر پیدا کرده است. بررسی نسبت تغییرات جمعیتی سکونتگاههای شهری و روستایی در ایران - به عنوان کشوری در حال توسعه - طی نیم قرن اخیر مشابه تغییرات کل جمعیت کشورهای جهان و شدیدتر از کشورهای در حال توسعه بوده است. مطالعه سرشماریهای رسمی ایران در پنجاه سال گذشته نشان می دهد که دقیقاً سهم جمعیت روستایی و شهری از کل جمعیت کشور به صورتی معکوس دگرگون شده و نسبت جمعیت روستایی و شهری به ترتیب از ۶۸/۵ و ۳۱/۵ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۳۱/۵ و ۶۸/۵ درصد در سال ۱۳۸۵ تغییر یافته است. این دگرگونیهای نسبی جمعیت در ایران نشان از رشد شتابان شهرنشینی، شهرشدگی روستا، روستا گریزی، روند نامتعادل تر شدن توزیع فضایی جمعیت و نظایر اینها دارد. به نظر می رسد که چهار عامل عمده در این جریان نقش آفرین بوده اند: ۱. حرکت انبوه مردم از روستاها به شهرها ۲. تبدیل برخی از روستاها به شهر ۳. رشد طبیعی جمعیت شهرها ۴. گسترش فیزیکی شهرها و به تبع آن ادغام روستاهای مجاور در فضای شهر (قادر مزی و افشار، ۱۳۸۷، ۳)

اما شهرها نمی توانند برای همه جمعیت افزوده شده فضای حیاتی مناسبی فراهم کنند، و به همین خاطر بخشی از جمعیت اضافه شده به شهر به پیرامون آن رانده می شوند. در این مورد سکونتگاههای روستایی نزدیک به شهر اصلی ترین مکان جذب

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

چنین جمعیتی هستند. در واقع مجاورت با شهر امکان استفاده از خدمات موجود در شهر را به ویژه در زمینه های اقتصادی برای ساکنان اینگونه روستاها امکان پذیر می سازد. در نتیجه بسیاری از مهاجران به شهر- و حتی ساکنان قبلی آن نیز- به دلیل پایین بودن هزینه های زندگی و مخصوصاً هزینه های تامین زمین و مسکن در روستاهای پیرامونی نسبت به شهر، به این گونه روستاها مهاجرت می کنند. در چنین فرایندی، بسیاری از این روستاها پس از مدتی کارکرد «سکونتی- خوابگاهی» پیدا خواهند کرد، یعنی بیشتر ساکنان آنها روزها در مشاغل مختلف شهر اشتغال پیدا می کنند و شب ها در روستاهای پیرامون شهر به سر می برند. به این ترتیب اقتصاد روستا تحت تاثیر همجواری با شهر به تدریج تغییر پیدا می کند و از مکانی تولیدی با محتوایی غالباً کشاورزی، به کانونی بی هویت و مصرف کننده منابع شهر تبدیل می گردد و در نتیجه ساختار اقتصادی روستا تابع فرایند های اقتصادی شهر می شود. بنابراین مهاجرپذیری روستاها که پدیده ای نو و مختص نیم قرن اخیر است در بیشتر روستاهای پیرا شهری صورت می پذیرد.

ضرورت تحقیق

مطالعه و بررسی روابط شهر و روستا به منظور درک مسائل شهرگرایی و پیدایش راه حل های مناسب جهت برقراری یک روند توسعه ی متعادل شهری و روستایی ضروری به نظر می رسد، انجام پژوهش هایی در این زمینه در مناطق شهری و روستایی ما را برای درک و فهم پدیده ی واقعی که امروزه با آن مواجه هستیم کمک خواهد کرد و از اختلاف شدید مزایایی اقتصادی، اجتماعی شهر و روستا که در حال حاضر روبه افزایش است خواهد کاست. (ودیدی، ۱۳۵۲: ۶۷).

شهرنشینی همیشه مسائل بنیادی و جنبی زیادی با خود همراه داشته است. این پدیده ی زمان با ابعاد تاریخی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی که تجسم فضایی و تبلور فیزیکی حضور انسان در محیط است، امروزه به یکی از پیچیده ترین فضاها ی کالبدی و عملکردی تبدیل شده و هر روز مسائل و پرسشهای تازه ای را در ارتباط با علت وجود و مکانیسم حیات خود مطرح می سازد. اینکه شهرها چگونه پا می گیرند و بر اساس چه روابطی به حیات خود ادامه می دهند و نیروی محرکه ی پویایی عظیم آنها چیست و یا اینکه عوامل محیطی در مکان یابی آنها چه حد موثر بوده است و به زبانی ساده جاذبه های شهر نشینی در چه نهفته است، از جمله پرسش هایی است که تنها به طور اجسته و گریخته مورد بررسی قرار گرفته و هنوز پاسخدهی درست و مبتنی بر یافته های علمی بدان داده نشده است. در این مقاله روابط شهر ارومیه با سکونت های روستایی اطراف آن به نسبت فاصله مورد بررسی قرار می گیرد.

سؤالات تحقیق

بدیهی است که در شروع هر پژوهش سؤالات متعددی به ذهن محقق می رسد که برخی از آنها بوسیله تحقیق قابلیت پاسخ دارند. لذا در این پژوهش سه سوال اساسی مطرح شده است

- آیا با نزدیکی به کلان شهر ارومیه تشابهات کالبدی بین روستا با شهر افزایش پیدا می کند؟
- آیا روستاهای نزدیک به کلان شهر ارومیه از نظر شاخص های کالبدی توسعه یافته تر هستند؟
- کلان شهر ارومیه چه تاثیراتی کالبدی بر روستاهای مجاور داشته است؟

پیشینه تحقیق

مطالعات مربوط به روابط شهر و روستا در سطح جهان مربوط به قرن اخیر است که توسط دانشمندانی امثال هانس بوبک، کریستالر، انگلیش، بناین، اهلرس، فریدمن، مارسل بازن، ویرث و دیگران انجام شده است. ولی در ایران مطالعه روابط متقابل شهر و روستا سابقه کمتری دارد. برخی از عمده ترین منابع مرتبط با موضوع پژوهش که می توان به آنها اشاره کرد عبارتند از در تحقیق تحلیلی جغرافیایی بر جریانات متقابل روستایی - شهری (مطالعه موردی: مرودشت و روستاهای پیرامونی) نتایج نشان داد که مرودشت با ارائه خدمات به روستاهای حوزه نفوذ ضمن فراهم نمودن شرایط و پویایی روستاها موجب ایجاد

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

تغییرات کالبدی- فضایی در آن ها شده است. از سوی دیگر ساکنین روستاها هم زمینه های پویایی و رشد مرودشت را فراهم نموده اند (شمس الدینی و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۶).

مقاله تحلیل رابطه نوشهر گلبهار با روستاهای پیرامونی نشان داد گلبهار علاوه بر جذب جمعیت سرریز مشهد هر چند به صورت ناقص، اثرات مختلفی در روستاهای اطراف داشته که این تأثیر به شکل گیری حوزه ی جذب و نفوذ روستایی انجامید (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۶: ۵۷). یافته های تحقیق تحلیل نقش روابط متقابل شهر و روستا در تحول نواحی روستایی استان قزوین نشان می دهد که روابط متقابل روستا و شهر، بیشتر در بروز تغییرات غیر ارگانیک در مراکز روستایی استان قزوین موثر بوده اند (طاهرخانی و همکار، ۱۳۸۲: ۴۵).

مطالعه روابط متقابل شهر و روستا و نقش آن در تغییرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی (نمونه موردی: شهرستان هریس) نتایج این تحقیق که از طریق تجزیه و تحلیل آماری بدست آمده، نشان می دهد که در ارتباط با روابط شهر و روستا، تغییرات عمده ای در شاخص های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی روستایی بوجود آمده است (طاهر خانی و دیگران، ۱۳۸۲: ۴۶). محمدرضا رضوانی در تحقیق تحلیل الگوهای روابط و مناسبات شهر و روستا در نواحی روستایی اطراف تهران نتایج نشان داد که بدلیل بروز تحولات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و فضایی- کالبدی و شکل گیری کارکردهای جدید در نواحی روستایی اطراف تهران به صورت خودجوش بوده است، آثار و پیامدهای نامطلوبی هم بر شهر تهران و هم بر نواحی اطراف آن بر جای گذاشته است. حسن افزاخته در تحقیق روابط متقابل شهر و روستا (مطالعه موردی ایرانشهر) داده های جمع آوری شده را بر اساس تحلیل "ارتباطات فضایی" مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهد و نتیجه می گیرد که: در این ناحیه مورد مطالعه زندگی روستایی مبتنی بر تولید کشاورزی، قدمت و پویایی لازم را ندارد، در آمد حاصله از صادرات نفت بدلیل موقعیت حاشیه ای ناحیه، در آنجا سرمایه گذاری نشده است. حسین رحیمی تحلیل روابط شهر و روستا در ارتباط با برنامه ریزی ناحیه ای در بردسکن نتایج کلی تحقیقات نشان می دهد که رابطه مرکز- پیرامون با شدت هر چه تمام در محدوده مورد مطالعه در جریان است. روابط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در این ناحیه در یک حلقه وابستگی و رابطه ای نابرابر به نفع شهر و به ضرر مراکز روستایی مشاهده می شود. منابع ذکر شده در جهت شناسایی و بررسی روابط شهر و روستا می باشد. (محمودی، ۱۳۷۲: ۸۹).

روش تحقیق

براساس هدف، تحقیقات علمی به دو دسته بنیادی و کاربردی تقسیم می شوند. این تحقیق براساس اهداف مدنظر، از نوع کاربردی می باشد چرا که به دنبال بررسی و ارزیابی اثرات اقتصادی شهرکهای صنعتی در روستاهای همجوار این واحدها در شهرستان ارومیه می باشد و نتایج حاصل از آن در برنامه ریزی های روستایی قابل استفاده می باشد. تحقیق حاضر براساس ماهیت و روش از نوع توصیفی - تحلیلی می باشد که در آن علاوه بر انجام مطالعات کتابخانه ای و استفاده از گزارش ها، سالنامه ها و سایر منابع اطلاعاتی، برای جمع آوری داده ها از مطالعات پیمایشی (استفاده از پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده) نیز بهره گرفته شده است.

ابتدا برای تبیین فرضیات و تجزیه و تحلیل داده ها از روش توصیفی و سپس برای آزمون آنها از روش تحلیلی استفاده میشود.

روش گردآوری داده ها

گردآوری داده ها یکی از وظایف اساسی پژوهشگران تلقی می شود. هرچند زمینه های علمی متفاوت پژوهشگران موجب می شود که این افراد از رویه های متفاوتی برای گردآوری داده های موردنیاز استفاده کنند، اما این نکته را باید خاطر نشان کرد که رویه های متفاوت گردآوری داده ها، در صورتیکه به طرز درستی اعمال شود، از حیث نتیجه مورد نظر تفاوتی با هم نخواهند داشت. یک روش مناسب و مطلوب جمع آوری داده ها، تجزیه و تحلیل آنها را ساده تر ساخته و در نتیجه بر دقت یافته های تحقیق میافزاید (آسایش و مشیری، ۱۳۸۱: ۱۴۲-۱۴۱).

جامعه آماری

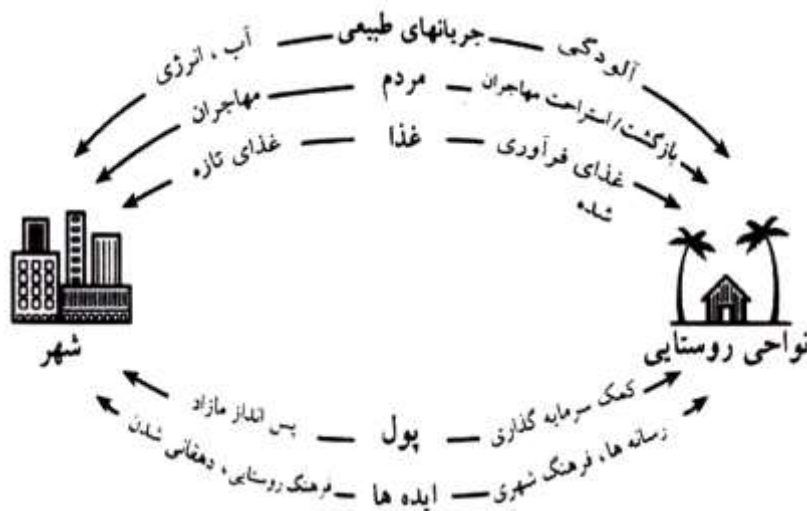
چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

در بسیاری از تعاریف آماری تمامی افرادی که دارای صفتی مشترک یا نمره ای معین از یک متغیر هستند می توانند یک جامعه آماری تشکیل دهند. به تعبیری جامعه آماری به عده‌ای از اشیاء و یا نمودها اطلاق می‌شود که آن نمودها حداقل در یک صفت مشخص مشترک باشند (مهدوی و طاهرخانی، ۱۳۸۳: ۱۸).
جامعه آماری تحقیق روستاهای واقع در یک محور مشخص تا شعاع ۱۵ کیلومتری از کلان شهر ارومیه خواهند بود

مبانی نظری

چرا مطالعه مناسبات روستایی - شهری مهم است؟

رشد سریع جمعیت شهری جهان سوم موجب افزایش نگرانی درباره ماهیت متغیر روابط متقابل بین نواحی شهری و روستایی شده است. شواهد این موضوع، افزایش تعداد نشریات، گزارش‌های پژوهشی و اسناد مربوط به خط مشی سازمان‌های بین‌المللی می‌باشد که مفاهیم کلیدی توسعه از قبیل تمرکززدایی را مورد تاکید قرار می‌دهند (کمیته سکونتگاه‌های انسانی سازمان ملل متحد^۱ در سال ۱۹۹۰ برآورد کرد که جمعیت شهری جهان در سال ۲۰۰۰ حدود ۲/۹ میلیارد نفر خواهد بود، که ۴۷ درصد کل جمعیت جهان را شامل می‌شود. این میزان در سال ۱۹۵۰ حدود ۳۰ درصد بود و انتظار می‌رود جمعیت شهری در سال ۲۰۰۷ به بیش از ۵۰ درصد افزایش یابد. (رضوانی ۱۳۸۱: ۳۰).

شکل ۱- مناسبات روستایی - شهری

ارتباط سکونتگاه‌های روستایی با حوزه نفوذ کلان شهرها

ارتباط اقتصادی

یکی دیگر از عوامل تاثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی همانا ارتباط اقتصادی آن‌ها با جوامع شهری است. (شکویی، ۱۳۷۹، ۲۷۰). گفتنی است تفاوت‌های مکانی منابع اقتصادی موجب اختلاف در چشم‌اندازهای شهری و روستایی شده است و در این رابطه هر یک از شهرها و روستاها بافت اقتصادی خاص منطقه‌ای خود را گرفته و نقش و عملکرد خود را نیز از همان شرایط باز یافته است. در این میان، هر چند مراکز شهری از نظر اقتصادی به حوزه نفوذ خود وابسته است، اما در روابط شهر و روستا، فعالیت‌های مبادله‌ای و از جمله مبادلات تجاری و اشتغال مهاجران اساس کار به

^۱. UNCHS

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

شمار می رود، در این میان، وجود بازارهای مناسب برای تولیدات و کالاهای کشاورزی، به جهت وجود تنوع تولید، وجود فرصت های شغلی فراوان در شهرها از جمله مواردی هستند که بر روابط شهر و روستا تاثیر گذارند. گفتنی است در مناطق روستایی کشورهای در حال توسعه جریان عمده ای که مشهود است همانا انتقال نیروی کار از بخش کشاورزی به بخش های غیر کشاورزی است و این جریان به دو شکل صورت می گیرد: (صدر موسوی، ۱۳۸۲: ۱۰۹).

الف) - شکل اول همراه است با انتقال نیروی کار از مناطق روستایی به مناطق شهری که موجب بروز مشکلات عدیده هم در مناطق روستایی و هم در مناطق شهری شده است.

ب) - شکل دوم، انتقال نیروی کار از بخش کشاورزی به بخش های غیر کشاورزی در خود روستا و مناطق روستایی صورت می گیرد که موجب متنوع شدن اشتغال و فعالیت های روستایی می گردد. (صدر موسوی، ۱۳۸۲: ۱۰۹).

ارتباط فیزیکی

تحولات و دگرگونی هایی که به ویژه در سالهای اخیر در زمینه استفاده از وسیله نقلیه به صور گوناگون و به عنوان یک پدیده کاملا جدید به وقوع پیوسته است، عامل دیگری برای ایجاد ارتباط شهر روستا بوده ضمن تحکیم روابط اقتصادی، خواه ناخواه در تغییرات کارکردی بین آنها نیز تاثیر گذار بوده است.

در حال حاضر گسترش راهها و وسایل ارتباطی به ارتباط تنگاتنگ شهر و روستا به تاثیر متقابل این دو واحد جغرافیایی در هم انجامیده و سیمای نوینی از شاهکار سکونتگاه انسانی به نام روستا شهرها شکل گرفته است. در این فضاها ویژگی و فعالیت های شهری و روستایی در هم آمیخته است. در کشورهای جهان سوم روستاهایی که در میدان عمل و رشد شتاب آلود شهرها قرار می گیرند. در زمانی کوتاه بر اثر چنگ اندازی شهریان نه تنها با تغییر سیما و نقش خود به بخشی از نیازهای جامعه شهری پاسخ می دهند. بلکه خود به شکلی شهری تمام عیار در می آیند (فرید، ۱۳۷۹: ۳۷۷). و بر این اساس است که امروزه شهرنشینان و شهرسازان مطالعات خود را منحصر روی فضای ساخته شهرها انجام نمی دهند، بلکه بررسی خود را به سوی روستاهایی که زیر آواراهای شهر به سادگی خرد و بلعیده می شوند، گسترش می دهند. (بنامور، ۱۹۷۳: ۷۸).

تحرك جمعیتی

حرکت های مکانی با پیشرفت های تکنولوژی و توسعه اقتصادی جوامع نسبت به گذشته افزایش یافته است. وسایل مکانیزه حمل و نقل در جابه جایی انسانها نقش چشمگیری داشته و به خصوص اینکه سرعت و آسایش در وسایل نقلیه به جابه جایی انسان شتاب بیشتری داده و تحرك فزاینده ای برای انسان فراهم آورده است. (مهدوی وهمکاران، ۱۳۸۱: ۱۷۳). تحرك جمعیتی از جمله عوامل موثر در ایجاد روابط متقابل شهر و روستا است، زیرا در در یک ناحیه جغرافیایی، تحرك های جمعیتی، چه از طریق مهاجرت های دائمی و چه از طریق آمد و شدهای روزانه بین محل مسکونی و محل کار، باعث تشکیل ارتباط فضایی بین شهر و حوزه های روستایی می شود. در صورت دسترسی به اشتغال دائم و مزد بیشتر در شهر، امکانات تحصیل و دسترسی به خدمات عمومی، مهاجرت های دائمی صورت می گیرد. هر چند شکل مسلط مهاجرت های داخلی، عمدتا مهاجرت روستا - شهری است، لذا در سالهای اخیر نتایج سرشماری های برخی از کشورها، به ظهور روند جدید مهاجرت داخلی که عمدتا تحت عنوان برگشت جمعیت یا جریان ضد شهرنشینی نامیده می شود، اشاره داشته اند. به عنوان مثال در ایالات متحده آمریکا که از بالاترین درصد شهرنشینی و تحرك جمعیتی (شهر به شهر یا از شهر به روستا) برخوردار می باشد، خانوارها هر پنج سال یکبار تغییر مکان می دهند (طی سالهای ۲۰۰۰-۱۹۹۹، ۴/۴ میلیون نفر جابه جا شده اند. (ظاهری، رحیمی پور، ۱۳۹۱: ۵).

موقعیت جغرافیایی شهرستان ارومیه

شهرستان ارومیه با ۵۲۵۱/۱۸۵ کیلومتر مربع وسعت (درصد سطح استان) بین مدار ۳۷ درجه و ۳۲ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۴۵ درجه و ۴ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ و در مرکز استان آذربایجانغربی واقع شده است و مرکز آن شهر

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

ارومیه می باشد. شهرستان ارومیه در امتداد مرز ایران، ترکیه و عراق به صورت نوار عمودی در غرب کشیده شده است. شمالی ترین نقطه آن روستای قره باغ در بخش انزل و جنوبی ترین نقطه آن روستای بالستان در بخش مرکزی می باشد. در جنوب به دو شهرستان اشنویه و نقده، در شمال به شهرستان سلماس و در شرق به دریاچهی ارومیه محدود می گردد. شهرستان ارومیه به مرکزیت شهر ارومیه از لحاظ وسعت و جمعیت در بین ۱۷ شهرستان استان آذربایجان غربی مقام اول را داراست. وسعت شهرستان ارومیه ۱۵/۸ درصد مساحت کل استان را تشکیل میدهد و بیش از ۲۰ درصد روستاهای استان در این شهرستان قرار دارد. براساس آمارگیری سال ۸۵ شهرستان ارومیه دارای ۸۵۶۹۱۴ نفر جمعیت می باشد. که از این تعداد ۶۷/۳۷ درصد یعنی ۵۷۷۳۰۷ نفر در مناطق شهری و ۳۲/۶۳ درصد یعنی ۲۷۹۶۰۷ نفر در نقاط روستایی و آبادی ها سکونت دارند. همچنین از تعداد ۸۵۶۹۱۴ نفر جمعیت شهرستان ارومیه در سال ۱۳۸۵، ۴۳۳۹۷۱ نفر یعنی ۵۰/۶۵ درصد مرد و ۴۲۲۹۴۳ نفر ۴۹/۳۵ درصد زن بوده اند. که در نتیجه نسبت جنسی برابر ۱۰۲/۶۰ بدست می آید. براساس تقسیمات جدید کشوری این شهرستان دارای ۵ شهر، ۵ بخش، ۲۰ دهستان و ۶۶۹ آبادی می باشد. که از این تعداد ۶۳۲ روستا دارای سکنه و ۳۷ روستا خالی از سکنه می باشد.

جدول شماره ۱: مشخصات و تقسیمات سیاسی شهرستان ارومیه به تفکیک تعداد بخش و دهستانها

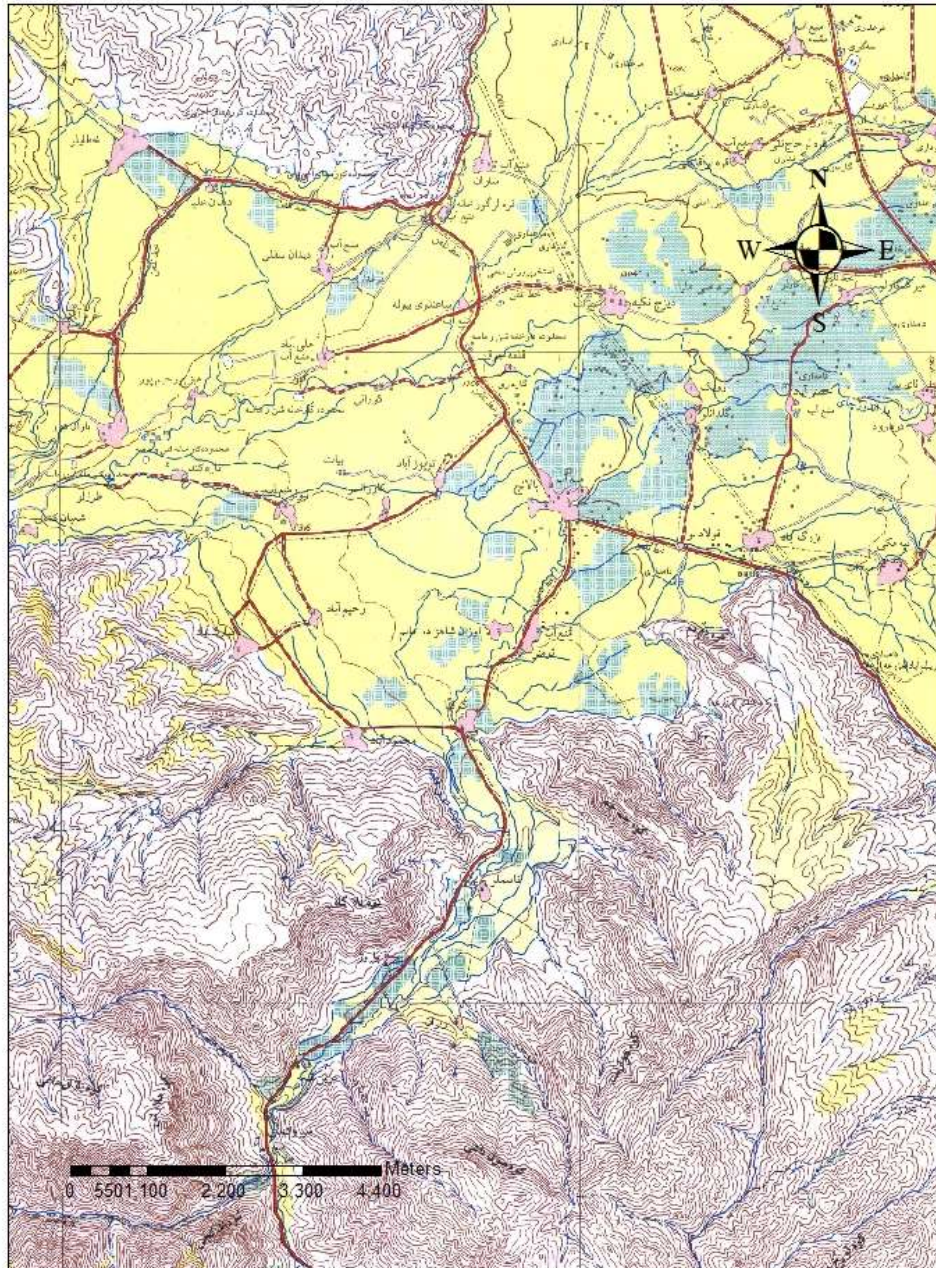
شهرستان و بخش	تعداد و مرکز بخش	تعداد دهستان	تعداد آبادی		
			جمع	دارای سکنه	خالی از سکنه
کل شهرستان ارومیه	۵	۲۰	۶۶۹	۶۳۲	۳۷
انزل	قوشچی	۲	۴۳	۴۲	۱
سیلوانا	سیلوانا	۳	۱۱۷	۱۱۳	۴
صومای برادوست	سرو	۳	۱۰۱	۹۹	۲
مرکزی	ارومیه	۹	۳۲۱	۳۰۲	۱۹
نازلو	نازلو	۳	۸۷	۸۲	۵

مأخذ: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، سال ۱۳۹۵

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

نقشه شماره ۱ موقعیت روستاهای مورد مطالعه

(منبع: میرزایی قلعه، ۱۳۹۰)

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

ویژگیهای محیطی منطقه

یکی از مهمترین عوامل در برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای بررسی ویژگی‌های محیطی آن می‌باشد و شناخت و در دست داشتن اطلاعات محیطی یکی از مهمترین ابزار کار توسعه منطقه‌ای می‌باشد. در این قسمت از گزارش به زمینه‌های مهم و اساسی ویژگی‌های محیطی که نقش تعیین کننده‌ای در توسعه دارند پرداخته می‌شود. با عنایت به اینکه اطلاعات آماری مربوط به عوامل اقلیمی برای تک تک روستاهای کشور وجود ندارد، نتایج مطالعات اقلیمی ایستگاه سینوپتیک ارومیه که نزدیک‌ترین ایستگاه به منطقه مورد مطالعه می‌باشد مورد استفاده قرار گرفته است.

یافته های پژوهش

شاخص ساخت کاربری ها مطابق با طرح هادی روستا

در تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع آوری شده دو روستای قره آغاج و اوزان (۵) ساخت کاربری ها مطابق با طرح هادی روستایی بود و این تغییرات همانند شهر ارومیه (۵) انجام می شود. اما در روستای گوگ تپه (۳/۷) ساخت کاربری مطابق با طرح هادی نبوده است این می تواند ناشی از حوزه نفوذ شهر ارومیه و تغییر برخی برنامه های تعیین شده در طرح هادی روستایی است. روستایی به دلیل تحت تاثیر قرار گرفتن برخی عوامل خارجی نتوانسته طبق طرح هادی خد تغییرات مورد نیاز را ایجاد کند.

شاخص تغییرات کالبدی روستا مطابق با طرح هادی

در شاخص تغییرات کالبدی مطابق با طرح هادی در این سه روستا بیشترین تغییر مربوط به روستای قره آغاج که برابر ۴/۷ بود و به ترتیب روستا گوگ تپه ۴/۱ و اوزان ۴ تغییرات کالبدی طبق طرح هادی بوده است. در تجزیه تحلیل روش تاپسیس وزن نرمال در روستای گوگ تپه ۰/۳۲۰۳۱۳، قره آغاج ۰/۳۶۷۱۸۸، اوزان ۰/۳۱۲۵ می باشد. با نزدیک تر شدن به شهر ارومیه تغییرات کالبدی کمتر مطابق با طرح هادی روستا بوده است.

شاخص تاثیرات شهر بر حالت سنتی و قدیمی

در مطالعات اطلاعات جمع آوری شده سه روستای مورد مطالعه با افزایش فاصله از شهر ارومیه بیشترین تاثیر را بر روستای اوزان و سپس روستای گوگ تپه و در آخر بر رو روستای قره آغاج داشته است. بالاترین وزن نرمال مربوط به روستای اوزان که برابر ۰/۵۲۶۳۱۶ و کمترین مربوط به روستای قره آغاج برابر ۰/۰۹۲۱۰۵ بوده است.

شاخص تاثیر شهر ارومیه بر افزایش تراکم و جذب جمعیت

افزایش تراکم و جمعیت در سه روستای مورد مطالعه بالاترین وزن نرمال مربوط به روستای قره آغاج ۰/۴۷۶۱۹ و کمترین آن مربوط به روستای اوزان که برابر ۰/۱۹۰۴۷۶ می باشد. روستای قره آغاج در فاصله ۱۰ کیلومتری از شهر ارومیه قرار دارد و بیشترین تراکم و جذب جمعیت را داشته است.

شاخص تاثیر حوزه نفوذ شهر در نامنظمی و کاهش هویت کالبدی

در این شاخص میزان تاثیر حوزه نفوذ شهر ارومیه بر روستاها پیرامونی را مورد بررسی قرار می‌دهیم در این بررسی روستای گوگ تپه بالاترین وزن نرمال ۰/۴۳۸۳۵۶ و پایین ترین وزن نرمال مربوط به روستای قره آغاج ۰/۲۷۳۹۷۳ می باشد. روستای گوگ تپه با نزدیکی به شهر ارومیه بیشترین تاثیر را از این شهر دریافت کرده است.

شاخص گسترش تدریجی شهر و دست اندازی به اراضی روستایی

به این ترتیب رشد شتابان شهرنشینی طی چهار دهه اخیر سبب شده است که فضای فیزیکی _ کالبدی شهرها گسترش یافته و سکونتگاههای روستایی پیرامون شهرها را نیز مورد تهدید قرار دهد. این تهدید به ویژه در مورد کلانشهرها، خصوصاً "تهران و شهرهای بزرگ و متوسط جدی است. بنابراین هر سکونتگاه روستایی که در حاشیه و پیرامون اینگونه مراکز شهری استقرار یافته باشد در معرض گسترش کالبدی شهر قرار گرفته است. در تجزیه و تحلیل

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

اطلاعات جمع اوری شده روستای گوگ تپه بیشترین تاثیر و دست اندازی به زمین های زراعی با بالاترین وزن نرمال ۰/۴۷۶۷۴۴ را داشته و کمترین وزن نرمال مربوط به روستا اوزان در فاصله ۱۵ کیلومتر شهر ارومیه که وزن نرمال این روستا برابر ۰/۲۵۵۸۱۴ داشته است. با کاهش فاصله شهر ارومیه بیشترین دخالت را بر اراضی روستا ها داشته است.

شاخص سطح اشغال در معبر اصلی

در این شاخص بالاترین وزن نرمال مربوط به روستای گوگ تپه ۰/۴۵۰۴۵ می باشد و پایین ترین وزن نرمال برای روستای قره آغاچ ۰/۲۷۰۲۷ میباشد.

جدول ۲ رتبه بندی روستاهای پیرامونی ارومیه به نسبت فاصله از شهر با مدل تاپسیس

روستاها بر اساس فاصله	تاپسیس	فاصله نسبی	فاصله تا ایده آل منفی	فاصله تا ایده آل مثبت
	درجه توسعه تاپسیس	CLi (میزان تاپسیس)	Di-	Di+
شعاع ۵ کیلو متری	۳	۰/۰۳۱۳۷۳۸	۰/۰۰۰۱۷۴	۰/۰۱۲۵۲۱
شعاع ۱۰ کیلو متری	۲	۰/۴۰۹۲۷	۰/۰۰۵۱۴۳	۰/۰۰۷۴۲۳
شعاع ۱۵ کیلو متری	۱	۰/۹۸۶۲۶۲	۰/۰۱۲۵۲۱	۰/۰۰۰۱۷۴

منبع: محاسبات محقق در محیط نرم افزار Topsis

بر اساس محاسبات صورت گرفته با مدل تاپسیس بین نزدیکی به شهر و توسعه یافتگی روستاها رابطه معکوسی وجود دارد. چنانکه با فاصله از شهر رتبه توسعه یافتگی روستا ارتقا یافته است (جدول ۴-۳). روستاهای شعاع ۱۵ کیلومتری دارای رتبه ۱، روستاهای شعاع ۱۰ کیلومتری رتبه ۲ و روستاهای شعاع ۵ کیلومتری در رتبه سوم قرار دارند. همچنین روستاهای شعاع ۱۵ کیلومتری فاصله تا ایده آل منفی بیشتری داشته و روستاهای نزدیک به شهر فاصله تا ایده آل منفی کمتری دارند که نشان دهنده توسعه یافتگی روستاهای شعاع ۱۵ کیلومتری است.

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

نتیجه گیری

این مقاله شاخص های مربوط به تاثیرات شهر ارومیه بر روستاها پیرامون را مورد بررسی قرار داد. بر اساس مطالعات صورت گرفته بین نزدیکی به شهر و توسعه یافتگی روستاها در پیرامون شهر ارومیه رابطه معکوسی وجود داشته و با فاصله از شهر روستاها توسعه یافته تر شده اند ولی از نظر تشابهات ظاهری و فیزیکی با نزدیکی به شهر تشابهات کالبدی افزایش می یابد. می توان در تجزیه تحلیل فصل ۴ مشاهده کرد با کاهش فاصله روستاها با شهر ارومیه تشابهات کالبدی افزایش یافته اما به صورت ارگانیک و غیر اصولی از طرح هادی صورت گرفته است به طور مثال در روستای گوگ تپه تراکم و جمعیت افزایش یافته و با افزایش فاصله کیفیت و تراکم مناسب بوده است. با گسترش کلان شهر ارومیه دگرگونی و تحولات پر دامنه ای را به روستاهای پیرامون خود گذاشته با کاهش فاصله این تاثیرات به صورت چشم گیری افزایش یافته است. طبق تجزیه تحلیل در فصل چهار روستای اوزان با فاصله ۱۵ کیلومتری در رتبه ۱ و روستای قره آغاج در رتبه ۲ و روستای گوگ تپه در رتبه سه قرار دارد. با این بررسی روستاها با افزایش فاصله از شهر توسعه یافته تر شده و تشابهات کمتری با شهر داشته اند. کلان شهر ارومیه با افزایش حوزه نفوذ خود بر شدت تاثیرات خود افزوده است ولی با نزدیکی به شهر تشابهات کالبدی بیشتر شده است.

تشکر و قدردانی

با نهایت تقدیر و تشکر از استاد ارجمند جناب آقای دکتر امامعلی عاشری که راهنمای بنده در تنظیم و نگارش این اثر بودند

مراجع

- ۱- پناهی، رجب (۱۳۸۹). رابطه شهر و روستا در ایران و عوامل موثر در توسعه آن (مطالعه موردی شهر استان پارس آباد)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا، رشته جغرافیا و برنامه ریزی روستایی.
- ۲- خسروی خسرو (۱۳۵۸). جامعه شناسی روستایی ایران، پیام، تهران.
- ۳- رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۱). رابطه شهر و روستا، انتشارات ماکان، تهران.
- ۴- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۱). تحلیل الگوهای روابط و مناسبات شهر و روستا در نواحی روستایی اطراف تهران، پژوهشهای جغرافیایی، شماره ۴۳.
- ۵- سجادی، ژیلا و کتابیون علیزاده (۱۳۹۰). بررسی روابط مکانی فضایی مادر شهرهای منطقه ای و مرکز جمعیتی پیرامون آن ها، مجله علوم زمین، شماره ۵۴.
- ۶- سعیدی، عباس محیط (۱۳۲۹). فضا و توسعه - بحثی در ضرورت توسعه یکپارچه روستایی - شهری، در: مجله مشکن و محیط روستا، پاییز.
- ۷- سعیدی، عباس (۱۳۹۰). روابط و پیوندهای روستایی - شهری در ایران، انتشارات مهر مینو، تهران.
- ۸- صرافی نژاد، افشین آذر (۱۳۸۵). کاربرد های تکنیک دلفی در تحقیقات آموزش علوم بهداشتی.
- ۹- طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۶)، کاربرد تکنیک تاپسیس در اولویت بندی مکانی استقرار صنایع تبدیلی کشاورزی در مناطق روستایی، فصلنامه پژوهش های اقتصادی، سال ششم، شماره سوم.
- ۱۰- ظاهری، محمد، رحیمی پور، بهاره (۱۳۹۲). بررسی عوامل تاثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونتگاه های روستایی حوزه نفوذ کلان شهرها، مجله مشکن و محیط روستا، شماره ۱۴۶، تابستان.

چهارمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

- ۱۱- فرید ، یداله (۱۳۶۸). جغرافیا و شهرنشینی ، دانشگاه تبریز .
- ۱۲- لینچ ، کنت (۱۳۸۶). رابطه متقابل شهر و روستا در کشورهای در حال توسعه ، ترجمه محمد رضا رضوانی ، داود شیخی، انتشارات پیام ، تهران.
- ۱۳- محمودی ، کیامهر (۱۳۷۲). تحلیل و برنامه ریزی فضایی سکونتگاه های دره طارم ، پایان نامه ی دوره ی کارشناسی ارشد ، دانشگاه آزاد اسلامی.
- ۱۴- میرزایی قلعه ، فرزاد، کلانتری بهرنگ ، مولایی قلیچی ، محود و عزمی ، آئیژ، (۱۳۹۲). تحلیل روابط شهر و روستا در میزان توسعه یافتگی روستاهای دهستان حومه ، شهرستان هرسین، مجله محیط و روستا ، شماره ۱۴۳ ، تابستان ۱۵- ودیعی ، کاظم (۱۳۵۲). مقدمه بر روستا شناسی ایران ، دهخدا ، تهران.
- 16)- de haan < a>(1999) livelihoods and poverty :the role of migration – a critical review of the migration literature . journal of development studieas 36(2),1- 47
- 17)- Epstein ,t .s.(1973) rural INDIA: yesterday ,today ,tomorrow :mysore villages . macmillan ,London
- 18)- Friedmann ,J (1996) regional development policy : a case study of venezuela . mit press , Cambridge ,mass
- 19) – Hirschman , a .(1958) the strategy of economic development . yale university press , new haven
- 20)- Jamal ,v. AND WEEKS ,J .(1988) the vanishing rural employment(DARE) network . African studies centre working paper 28 . university of leiden.
- 21)- Mosse , D, Gupta ,s . Mehta , m , shah , v , rees .j. and the KRIBP project Team (2002) Brokered Livelihoods: debt , labour migration and development in tribal western india . journal of development studies . special issue labour mobility and rural society . 38(5) , 59-88
- 22)- Mutizwa – Mangiza . naison(1999) strengthening rural – urban linkages . habital debate 5(1) , 1- 6.
- 23) Potts . d.(1995) shall we go home ? increasing urban poverty in African cities Geographical journal 161(3) ,245 – 264
- 24)- potts, D, with Mutambirwa , c.(1998) Basics are now a luxury : perceptions of ESAP impact on rural and urban areas in zimbabwe . environment and urbanization 10(1) ,55- 75.
- 25)- Rigg ,I.(1998) rural – urban interactions , agriculture and wealth : a southeast Asian perspective . progress in himan geography 22(4) ,497- 522
- 26)- van Donge , Jk.(1992) Agricultural decline in Tanzania : the case of the Uluguru Mountains.african affairs 91(362) , 73- 94